

Túlélők. Gunesch János: Naplóm a harcterről és a hadifogságomból 1915-16-17. / Il mio diario del campo di battaglia e della mia prigionia di guerra 1915-16-17. Nagy Háború Kutatásért Közhasznú Alapítvány – Gruppo Speleologico Carsico, Budapest – San Martino del Carso. 2022. 448 o.

Járai Attila

A Nagy Háború több mint száz évvel ezelőtt zajlott. Meglepő, hogy ilyen hosszú idő után, még mindig kerülnek elő új dokumentumok s ezekben új információk az első világháborúról. 2022-ben került kiadásra Gunesch János közkatona harctéri és fogolytáborbeli naplója egy kétnyelvű közös kötetben, amelyhez a szerkesztő, Juhász Balázs történész írt alapos kísérő tanulmányt, valamint széljegyzeteket.

A naplóban leírt történet 1915-ben kezdődött, amikor Gunesch János galvanizáló mesterember katonai behívót kapott. Bevagonírozás után néhány nappal már az első világháború egyik hírhedt hadszínterére, Doberdóra került, mint a m. kir. Budapesti 1. honvéd gyalogezred közkatona. Gunesch János egy jó mesterember pontosságával és megbízhatóságával napi dátumozással vezette naplóját. Ha kellett, tüzérségi támadás során a fedezékben szorongva, vagy támadási parancs előtti várakozáskor. A naplót igen apró betűkkel egy notesz cigarettapapír vékonyságú lapjaira írta. A ceruzája hurkapálca vékonyságú csonkja még mindig megvan, a notesz gerincén lévő pánttal leszorítva. Ha befejezte az írást, a könyvecskét valószínű, hogy a szíve felett lévő belső zsebében rejtette el. Ez a napló jelentette számára a civil élethez való kötődést és a reményt, hogy feljegyzései majd egyszer kimentik ebből a valószerűtlen, szörnyű valóságból. Miről írhat egy külvilágtól elzárt közkatona a fronton? Parancsba kapja, hogy mikor induljon el, mikor álljon meg vagy feküdjön le. Meddig várakozzon tétlenül, és mikor rohamozzon. Parancsba kapja, hogy a sziklás talajban ásson gödröt magának. A katona nem tudja, hogy a gödör a sírgödre vagy a menedéke lesz-e. Jó esetben elé tették az ételt, a reggelit délben, az ebédet éjjel, s azt meg kellett ennie, akár ehető volt, akár nem. Előfordult, hogy a kiosztott kenyeret morzsaszerű halmazállapotban kapták meg a katonák, és azt csak kanállal meregetve lehetett elfogyasztani. Miről írhat egy közkatona 1915 júliusában Doberdón, amikor az olaszok közelről srappal lövik a fedezékét?

Katonánk ilyenkor a lövészárkokról, a hidegről és a forróságról, robbanásokról, bajtársak jajgatásáról, éhezésről és szomjúságról, idegtépő várakozásokról, gránátok, srappelvek becsapódásáról, a halálról, jó esetben a szerencsés életben maradásról, szétszaggatott véres testekről, vacogta-

tó halálfélelemről, bajtársak elvesztéséről, az elviselhetetlen hullaszagról ír. Majd jött Isonzó és a fogságba esés.

Ez az esendő kis napló több szempontból is kuriózumnak számít. Alig találni olyan hiteles feljegyzést, naplót a Nagy Háborúról, amelyet egy közkatona írt, pedig a katonaság nagy része természetesen közkatona volt. Másként élte meg a háborút egy baka, mint egy tiszt. Mást látott, mást érzett, és mindent közelebről ismert, mint a tisztjei. Más volt a helyzete, látásmódja, és másként értékelt. Azt nem állíthatjuk, hogy mást tapasztalt, mint a tisztok, de azt igen, hogy másként tapasztalta az eseményeket. Egy honvéd naplóját olvasva árnyaltabb lesz az első világháborúról alkotott képünk, mintha csak a tisztok visszaemlékezéseit ismernénk.

Hősünk fogságba esése előtt harminchat órát kuporog az olasz fedezékek előtt, egy rögtönzött, felülről nyitott, saját készítésű fedezékben szinte mozdulatlanul, élelem és víz nélkül, mikor a rohamozó olaszok rátárlálnak. Így írt erről:

„A mieink gépfegyverrel tüzeltek, pedig látták, hogy össze vagyunk keverve. Fegyvert el kellett dobni nekem már úgysem volt, és kézen fogva vezettek az olaszok az olasz fedezék mögé. Csak csoda, hogy a golyózárporban nem sebesültem meg. Most lőtt a gépfegyver, mert nem kellett, de mikor kellett volna hallgatott. Még lent sem voltunk a fedezékben máris útközben futva kenyeret adtak az olaszok, szép fehér búzakenyeret, cvibakot, szebbet, mint a miénk, sajtot, csokoládét, citromot, vizet. Mindennel elláttak, kitűnően bántak velünk. Tisztet keveset fogtak el, de sok hadapródot és körülbelül 900 embert. A tiszt urak már jó előre ellőgtak, csak nekünk mondták, hogy utolsó emberig védeni kell a pozíciót.”³¹

Talán ezeknek a dicsérő soroknak az elolvasása után született meg az olaszok döntése, hogy csatlakoznak a napló közös kiadásához. Ez az első közös, kétnyelvű, magyar–olasz kiadvány a Nagy Háborúról.

A fogságba esés első pillanatait utáni nagy megkönnyebbülés érzése hamar elmúlt. Megszűnt ugyan a közvetlen halálfélelem, végre ivóvízhez jutottak, és vége lett az éhezésnek. Hatalmas fáradtság és ernyedség vett erőt a foglyokon. A karantént mindvégig a szabadban töltötték, éjszaka is, a harctéren tönkrement, elkoszolódott ruháikban, a puszta földön fekvén. Majd jöttek a zsúfolt hálósobák, a lábszag, a büdös leheletek, a vizeletszag, tetvek és rüh, a mosdatlanság és a szemét keserítette meg a hadifoglyok életét.

Az első fogolytábor a bresciai várban rendezték be. (A magyarok számára hallomásból ismert ez a hely. A rémuralmáról hírhedtté vált Haynau korábban itt szerezte a „bresciai hiéna” gúnynevet.) A tábor mostoha körülményei ellenére fordulópontot jelentett a katonák életében. Reménykedhettek abban, hogy túlélik a háborút, de maradt a bizonyta-

lanság, a kínzó tétlenség, betegségek, a család és az otthon hiánya, a hírek hiánya, a fogolytársak közt megélt magány gyötrő élménye.

Az olaszok tudatosan vigyáztak arra, hogy a foglyok teljes elzártságban éljenek. A tiszteket és a legénységet különválasztották egymástól. Többnapos olasz nyelvű újságok is csak elvétve kerültek be a táborba, de ezek rejtegetése büntetést vont maga után. Egy idő után lehetővé tették a foglyok számára, hogy családtagjaiknak levelet írjanak, s azoktól pénzküldeményt kapjanak. A kimenő és a bejövő leveleket cenzúrázták. Meghatározták a küldemények tartalmát és terjedelmét.

Gunesch János viszont titokban tovább írta naplóját. A korábbi feljegyzések a harcterről szóltak, a későbbi feljegyzések a fogolytábor életéről. Aprólékos részletességgel leírja a bresciai, később pedig a scandianói fogolytábor életét. Ez a tény önmagában is egyedivé teszi naplóját. Azt nem tudjuk, hogy hősünknek később hogyan sikerült a táborból kicsempésznie a naplót, de mint látható, ezt is megoldotta.

A naplóból megismerhetjük a fogolytábor működését, a tábor életét, napirendjét, az ellátást, a tisztálokodási lehetőségeket, az őrzést, az élelmezést, az irányítást, a tábori szokásokat, a foglyok vásárlási és egyéb lehetőségeit és azt, hogy ez az el- és összezárt embercsoport hogyan próbálja visszaállítani az együttélés humanisztikus jellemzőit az adott körülmények között – a vallási és a világi ünnepek és más rituálék megtartásával, a közösségi programok, a sportolási lehetőségek megszervezésével, a zenei élet kialakításával, az önképzéssel, az amatőr színjátszás és a szórakozás kereteinek megteremtésével. Mindezeket a fogvatartóik megengedték. A napló történeti szemmel nézve részben sok új és már ismert információval szolgál. Jó terep egy elkötelezett történész számára. Ezenfelül szociálpszichológiai szemléltető példát is nyújt, szinte egy tanulmánnyal felérő leírással mutatja be az érdeklődő olvasónak, hogy egy mesterségesen elszigetelt és elzárt csoport szinte reflexszerűen, önszerveződéssel hogyan próbálja reprodukálni azt az emberi társadalmat kicsiben, amelyből kiszakították. A hadifoglyok csoportja nem reprezentálja Magyarország korabeli társadalmának egészét, hanem annak viszonylag alacsony szinten iskolázott rétegeit képviseli. A szereplők kiválasztása pedig a tragikus körülmények következtében eredendően véletlenszerű. Az került a mintába, aki életben maradt.

Külön szerencse, hogy az események rögzítése többnyire nem utólagos, hanem szinte azonnali. A napló írója igen aktívan részt vállalt szinte minden közösségi tevékenységben, illetve azok szervezésében, így információi első kézből származnak.

Meglepetésnek számít, hogy a napló utolsó részében Gunesch János kimutatásokat készített a tábor lakóiról. Az nem tudható, hogy a naplóíró hogyan jutott a fogolytábor lakóinak személyes adataihoz, és azt sem tudjuk, hogy milyen lehetőséggel élt vagy élt vissza, amikor név szerin-

ti kimutatásokat készített a scandianói táborban élő 1001 hadifogolyról. Nevezetesen életkorukról, foglalkozásukról, lakóhelyükről, nemzetiségükről és vallási hovatartozásukról, családi állapotukról, katonai rendfokozatukról, kitüntetéseikről, anyanyelvükről, gyermekeik számáról, és betegségeikről. A létszám általában azonos volt, de a hadifoglyok egy része némileg cserélődött. A rögzített állapot tehát egy adott időpontban igaz. Olyan ez, mint egy pillanatsfelvétel.

Ezekből a kimutatásokból tudható meg például azt is, hogy a fogságba esett katonák kilenc százaléka analfabéta volt. Harmincötén a fogság ideje alatt tanultak meg írni és olvasni, így az analfabéták aránya hat és fél százalékra csökkent.

A napló kronológiáját követve párhuzamosan olvashatók Juhász Balázs jegyzetei, kommentárjai, értékelései, magyarázatai, valamint összehasonlításra, néha kiegészítésre kerülnek a már korábban feltárt történeti mozaikok. Sor kerül a naplóban fellelhető tévedések korrekciójára, a megnevezett szereplők nagy részének azonosítására.

A napló nem élvezetes, kalandos beszámoló, hanem az első világháború naturalisztikus bemutatása, egy túlélő szemtanú feljegyzéseinek segítségével. A naplót is tartalmazó könyv pedig egy hiteles forrás alapján készült dokumentum és tanulmány. Többek közt példát láthatunk arra, hogy a fogságba esett katonák – huzamos ideig elszigetelt helyzetben élő egyének – hogyan viselkednek, milyen kreatív módon keresik – és jó esetben, hogyan találják meg – spontán módon, közösen a túlélési stratégiákat.

A napló valamivel több mint 100 évig várakozott fiókban, szekrényben, láda alján. Először az írója rejtegette ruhája zsebében vagy három évig. Később a háború után megmutatta barátainak. Azok forgatták, nézegették, próbáltak beleolvasni, de ez nehezen ment. Hümmögtek, csóválták a fejüket, sóhajtoztak, majd visszaadták. Gunesch János halála előtt nem tudta, hogy mit kezdjen a naplóval. Aztán a legjobb tanítványára bízta. A napló újra fiókba került. Néha kézbe vették. Aki belenézett, az lapozgatta, bele-bele olvasott, aztán elakadt, összecsukta, megilletődve hümmögött, és visszaadta. Mikor a tanítvány megöregedett, meghalt és eltemették, a tanítvány lánya talált rá a kedves kacatok között. Szépen becsomagolta és eltette. Néha elővette, és megmutatta azoknak, akikben némi érdeklődést sejtett. Azok simogatták, forgatták, lapozgatták. Megilletődve hümmögtek, majd visszakerült a legelső fiók aljára. Közben a napló, ahogy múlt az idő, egyre értékesebb lett. Egyszer aztán, száz év múlva, hozzáértő emberek kezébe került, akik tudományos észrevételeikbe csomagolva közzétették. Íme.